

HUDUDNI VERTIKAL REJALASHTIRISH LOYIHASINI ISHLASHDA TABIY SHART-SHAROITLARNI INOBATGA OLISH MASALALARI

Mirzayeva Zarnigor Alisher qizi

Fargʻona Politexnika insituti, Qurilish fakulteti, Bino va inshootlar qurilishi kafedrası
assistenti;

Toshmatov Ulugʻbek Qodirjon Oʻgʻli

Fargʻona Politexnika insituti, Qurilish fakulteti, 5-20 guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada hududni vertikal rejalashtirish loyahasini ishlashda tabiiy shart-sharoitlarni yaʼni iqlim sharoitlari, relyef va u bilan bogʻliq muammolarni inobatga olish, loyihalash jarayonida va hisob ishlarida yuzaga keladigan tuproq ishlaridagi muammolar yechimini ishlab chiqish masalalari keltirilgan.

Kalit soʻzlar: relyef, tabiiy sharoit, geomorfologiya, drenaj, konstruksiya, vertikal, gorizonta, kombinatsiya, galereyalı.

Barchamizga maʼlumki, bugungi kunda hududlarnı vertikal rejalash loyihalari amalga oshiriladi, lekin ushbu loyihalarda bir necha kamchiliklarga duch kelishimiz mumkin. Kamchiliklarning barchasi vertikal loyihalarnı Qurilish meʼyoriy qoidalariga mos keladigan hisob ishlarining yetarli emasligidadir.

Muammoning dolzarbligi shundaki, har qanday qurilish loyihalarini tayyorlash jarayonida belgilab qoʻyilgan qonun hujjatlari va meʼyoriy talablardan chetga chiqmagan holda loyihash shart deb hisoblayman. Chunki har bir qurilish loyahasining mahsulotida inson omili turadi. Shu jumladan, hududlarnı vertikal rejalarini loyihalash jarayonida loyihachılardan QMQ 2.01.09.19 – “Choʻkuvchan va oʻta choʻkuvchan gruntli hududlarda quriladigan bino va inshootlar”, QMQ 2.01.01-94 “Loyihalash uchun iqlimiy va fizik-geologik maʼlumotlar” va 2.07.01-03

“Shaharsozlik. Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurilishni rejalashtirish” kabi me’yoriy hujjatlarni to’liq o’qib-o’rganishlari zarur.

Har bir hududni o’ziga xos tabiiy shart-sharoitlari, tashqi ta’sirlarni va fizik-geologik jarayonlari bo’ladi. Unga yondosh hududlarda ham tabiiy sharoitlari o’zgacha bo’lishi mumkin. Shu sababli loyiha ishlarini amalga oshirishdan oldin tabiiy shart-sharoitlarni umumlashtirilgan holda hududni iqlim sharoitini mukammal o’rganish kerak.

Iqlim sharoiti - shamolning yo’nalishi, joyning past- balandligi, suv havzalariga yaqinligi, ko’kalamzor maydonlarning mavjudligini bildiradi. Iqlim sharoiti ma’lumotlaridan foydalanib, sanoat korxonalarining aholi yashaydigan joydan qancha masofada bo’lishini aniqlash, yo’llarni rejalashtirish, qurilish usullarini tanlash, qor-yomgir suvlarini qochirish yoki sug’orish tizimini asoslash, injenerlik tarmoqlarini loyihalash (yerning muzlash qatlamini aniqlash) kabi qator masalalarni yechishda hisobga olinadi. [1]

Iqlim sharoitidan kelib chiqilgan holda loyihalar (shaharlar, turar joy maskanlari va boshqa inshootlar) amalga oshiriladigan hududning o’rtacha yil davomidagi oylik yog’ingarchilik va uning shiddati, qor yog’ish vaqti va uning qalinligi, davr bo’yicha ob-havoning darajasi (past-yuqori, o’rtacha va bir kecha-kunduzdagi o’zgarish miqdori), shamolning kuchi, yo’nalishi va takrorlanishi (yil davomida va fasllar bo’yicha), havoning namligi, tumanning qalinligi va takrorlanishi, yil davomidagi quyoshli kunlar soni va boshqa holatlarini o’rganiladi.[1] Turar joy maskanlarini qurishda asosan shamol yo’nalishiga va uning ta’siriga ahamiyat beriladi. Bunda asosan shamolning asosiy yo’nalishi "Shamol guli" deb nomlangan shakl asosida o’rganiladi. Iqlim sharoit bir necha omillardan tashkil topgan bo’ladi. Bular quyidagilarda iborat:

- Relyeflar;
- Qor-yomg’ir suvlari;
- Yerosti sito suvlari;
- Daryo, ko’l va suv havzalari.

Hududni shaharsozlik nuqtai nazaridan hisoblash, avvalambor joylarni tabiiy jarayonlar ta'sirida tabiiy relyef xususiyatlari va shakllariga bog'liqdir. Bu bog'liqlikni va mavjud relyeflar tarkibini "geomorfologiya" fani o'rganib boradi.

Vertikal rejalashtirish hududni qurish, rejalash va obodonlashtirish talablardan kelib chiqqan holda tabiiy relyefni qayta shakllantirish, o'zgartirish va moslashtirish ishlarini o'zida mujassamlashtiradi. Tabiiy sharoitlardan kelib chiqib relyefni eng maqbul yechimi topiladi. Hududni sizot suvlari ta'sirida suv bosishidan saqlash, botqoqliklar paydo bo'lishini oldini olish va boshqa tabiiy sharoitlar ta'sirida noqulayliklar kelib chiqishlarni yechimini "Vertikal rejalashtirish" asosida kurashish maqbul yo'l hisoblanadi. Ko'plab yog'ingarchiliklar va qor suvlari paydo bo'lishi natijasi yer osti qatlamini cho'kishi kuzatiladi. Bunday muammolarni yechishda yer osti suv qochirish tarmoqlarining o'rnatish bilan tashqi suvlarni qochirish, sizot suvlarining sathi baland bo'lgan hollarda drenaj tarmoqlaridan foydalanish, ko'chkili hududlarda tirgak devorlar o'rnatish. To'planib qolgan suvlarni va sizot suvlarini qochirish uchun drenaj qurilmasidan foydalanilish zaruratini keltirib chiqaradi. Bugungi kunda drenaj tizimini loyihalashning juda ko'p zamonaviy usullari ishlab chiqilmoqda. Shu o'rinda drenaj tushunchasi o'zi nima ekanligini bilishimiz zarur.

Drenaj - sizot suvlarini sun'iy pasaytirish uchun mo'ljallangan qurilmalarini iborat bo'lib, u uzoq vaqt uzluksiz ishlashga mo'ljallanadi.[2]

Drenaj tizimi alohida kanal va drenaj qurilmasidan iborat bo'lib, yer usti qatlami to'planib qolgan suvlarini qochiradi. Yer ostiga qo'yiladigan maxsus quvurlar, quduqlar va nasos tizmalaridan iborat bo'ladi. Konstruktiv xususiyatlaridan kelib chiqib vertikal, gorizontal va kombinatsiyalashgan turlarga bo'linadi.

Qurilish amaliyotida o'zining xususiyatlariga ko'ra quyidagicha drenaj konstruksiyalari qo'llaniladi:

1. Ochiq drenaj;
2. Sizuvchi materiallardan iborat yopiq drenaj;
3. Yopiq quvurli drenaj;
4. Galereyali drenaj;
5. Vertikal drenaj;

6. Mahalliy drenaj.

Xulosa, o‘rnida shuni aytish mumkinki, har bir bajarilayotga loyiha yuqorida qayt etilgan me‘yoriy qoidalar asosida loyiha qilinsa, shaharsozlik va qurilish sohalariga bo‘lgan ishonchni ortishiga sabab bo‘lishi bilan birga qurilayotgan bino va inshootlarning mustahkamligini bevosita ta‘minlashga hissa qo‘shilgan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shukurov.I.S, Xotamov.A.T "Shahar hududini injenerlik tayyorlash", "IQTISODIY-MOLIYA", Toshkent-2018.
2. Isamuxamedova.D.U, Ismoilov.A.T, Xotamov.A.T "Injenerlik obodonlashtirish va transport", Toshkent-2009.

